

TAMUSNÉ MOLNÁR VIKTÓRIA

főiskolai tanársegéd

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola

Debrecen

Peregrinatio academica

Külföldi egyetemjárás a Debreceni Református Kollégiumban a 16–17. században

Nincs olyan művelődés-, iskola- vagy értelmiségtörténeti tanulmány, amely ne figyelemzetne az egyetemjárás történetének jelentőségére. Több mint 600 éves múltra tekint vissza a „peregrinatio academica”, a külföldi egyetemjárás gyakorlata, ami nélkül a tudomány által elért eredmények megközelíthetetlenek lettek volna a hazai értelmiségiek számára. Évszázadok folyamán az egyetemjárt, akadémiai értelmiségiek voltak a Nyugat- és Kelet-Európa közötti szellemi kapcsolatok legfontosabb láncszemei. Számuk nem volt nagy, és lényegében kis értelmiségi elitet alkottak, de az ő tudásuk és befolyásuk irányította a hazai iskolázás fejlődését, formálta a társadalom és az értelmiségiek viszonyát. (Tonk, 1979, 5)

A középkori keresztény Európa egyik legmaradandóbb alkotása az **univerzitás**, a tanítás és tanulás legfelsőbb szervezetének létrehozása. A 11–12. századtól, az első egyetemek létrejöttét követően, a magyar történelem élő valósága a külhoni egyetemek felkeresése: ez testesítette meg többek között az európai szellemi és anyagi művelődési értékek átvételének egyik legkézenfekvőbb módját. A vén kontinens fejlettebb régióihoz való felzárkózás igénye, óhaja a peregrináció révén is kifejezésre jutott; az európaiság élő tudata az egyetemek szakadatlan látogatásával nyert erőt, mértéket és folyamatosságot. (Szabó-Szögi, 1998, 5)

A 11. és 12. században a külföldi stúdiumokat látogató értelmiségiek úttörő szerepre vállalkoztak. A csapás, amelyen elindultak, veszélyes volt és áldozatokat követelt, de elvezetett az akkor még nagyon távolinak tűnő nyugat- és dél-európai iskolákhoz. Ez az ösvény, amelyre az elkövetkező évszázadokban egyre többen léptek, lassan járható úttá szélesedett. Kialakult az egyetemjárás, a *peregrinatio academica* gyakorlata, és ennek köszönhető, hogy a szellemi élet legjobbjai az elmúlt századokban mindig megteremthették a kapcsolatot a nyugat-európai műveltség és tudományosság képviselőivel, megismerhették eredményeiket, tanúi és cselekvő részesei lehettek a különböző korok nagy szellemi mozgalmainak, hazatértük után pedig a szülőföld és a nagyvilág közti kapcsolat életben tartóivá, ápolóivá válhattak. A középkori peregrinusok ismert és névtelen százai egyengették az utat a hazai humanizmus és reformáció, a felvilágosodás és romantika megannyi ismert alkotó értelmiségijének külföldjárása előtt is (Tonk, 37).

A *peregrináció jelentőségét* ebben az időben az egyházi és a világi vezetőség egyaránt felismerte, s minden módon támogatta. A debreceni kereskedők és iparosok saját tapasztalatból tudták, hogy milyen előnyt jelent, ha valaki tisztában van más országok szokásaival, s azokat itthon is hasznosítani tudja. Az egyházi vezetők pedig kivétel nélkül külföldi akadémiaírt járt

lelkészek voltak, akik az egyház jövője szempontjából is nagy súlyt fektettek a testvéregyházakkal való folyamatos kapcsolattartásra.

A *külföldi tanulmányutak anyagi fedezetét* több forrás is biztosíthatta. A coetusnak, a kolégium diákkönkormányzatának is volt erre kerete, az ún. „Bursa Nigra”. Ezt külön kezelték a coetus másik pénztárától, amelyből az ételmezei és egyéb napi szükségleteket fedezték (Bursa victualis). A coetustól kapott nagyobb segélyek felét a külföldet járt diákok rector vagy lelkész korukban kötelesek voltak visszafizetni a coetus pénztárába. *1582-ben zsinati határozat* intézkedett arról, hogy a Németországba menő diákok a kapott segéllyel ne éljenek vissza. A „jótéteményes” (alumnus) tanulók aláírással kötelezték magukat arra, hogy visszatérve egyházi szolgálatba lépnek. Ellenkező esetben a pénzt kötelesek voltak visszafizetni, hogy az egyház más akadémikusoknak adhassa azt. Ha lelkési szolgálatuk megkezdése előtt meghaltak, a pénz ¼-e más akadémikusokat illette. A külföldi tanulást segítő vezetésnek gondja volt arra is, hogy számontartsa a diákok külföldi viselkedését, rendreutasítsa a visszaélőket. 1593-ban a keresztúri zsinat megállapítja, hogy eddig a magyar nemzetnek nagy becsülete volt külföldön, mert az „orthodox confessio” és a tisztesség jellemezték a kinti magyar diákokat. Most azonban rossz hírbe kezd jönni „néhány akadémikus pazarlása miatt.” A zsinat egyúttal úgy határozott, hogy levelet intéz a wittenbergi és a heidelbergi polgárokhoz és tanárokhoz, melyben azt kéri tőlük, hogy a magyar diákoknak ne adjanak kölcsönt.

A *külföldről hazatért alumnusok* munkájára a patrónusok számítottak, de nem kötötték le őket egész életükre. Ezért a debreceni iskola élén is oly gyakran cserélődtek a rectorok. Ez természetesen nem volt jó hatással a tanítás folytonosságára pedagógiai téren, de biztosította, hogy mindig a legfrissebb ismeretek kerüljenek be az iskolai oktatásba, s innen a diákok által a különböző falvakba és városokba.

Szenci Molnár Albert 1588–90 között volt debreceni diák. Szinte egész életén át tartó peregrinációja során olyan szellemi fegyverekkel vérezte fel a magyar reformátusságot, amelyek segítségével egyszerre őrizhette és fejleszthette anyanyelvi kultúráját, s ugyanakkor a korszerű európai tudományos élet vérkeringésébe kapcsolódhatott be. Kiemelkedő egyénisége és hatalmas életművet hátrahagyó alakja mintapéldája az európai egyetemek felé útra kelő magyar diáknak, aki elindult a többet tudni vágyásával, és hazatért a többet adni akarás lelkiességével. Sem a 16., sem a 17. században nyomát sem találjuk olyan felfogásnak, mintha akár a közvélemény, akár maguk az ifjak elégnék tartották volna akár a papságra, akár a tanárságra bármelyik protestáns főiskolában szerzett ismereteket. A külföldi egyetemek meglátogatását nemcsak szükségesnek, de egyenesen tanulmányaik befejezésének tekintették. A *16. század végétől* kezdve, 1595 és 1621 között összesen 173 magyar diák tanult a heidelbergi egyetemen. Közülük 128-ról tudjuk, hogy melyik magyar iskolából indultak. Közel 40%-uk, pontosan 37,5%-uk, azaz 48 volt előzőleg debreceni diák.

Az *17. század elejétől* kezdve szorosabbá vált a debreceni iskolának az erdélyi fejedelemséggel való szellemi köteléke. Összefügg ez a tény a református erdélyi fejedelmek hatalmának növekedésével, s ezeknek az iskolákra fordított gondjával. Bethlen Gábor uralkodásával kezdődően a református diákok számára a külföldjárás központja *Heidelberg* lett, a 17. század 20-as éveinek közepétől pedig szinte egyeduralkodóvá váltak a holland egyetemek. A hollandiai utat aztán nagyon sokan összekapcsolták legalább egy rövid ideig tartó angliai tartózkodással is, az új eszmék születésének és kibontakoztatásának színhelyein. Az egységes és színvonalas iskolázás érdekeit szem előtt tartó fejedelmi művelődéspolitikai eredményeképpen jött létre 1621-ben a gyulafehérvári iskola (academicum collegium). Ugyanebben az esztendőben küldte a hazai iskolák számára Szenci Molnár Albert az ún.

heidelbergi iskolatípusban folyó oktatás tervét. A heidelbergi iskolatípus lényege az volt, hogy az egyetemi módszereket már a középfokú oktatásban is alkalmazták, s igen nagy súlyt fektettek a latin nyelvi képzésre.

A *harmincéves háború* eseményei új külföldi egyetemek felé irányították a magyar diákokat. *Heidelbergben megszűnt* a tanulás lehetősége. 1622 és 1628 között az oderafrankfurti egyetemen keresték helyüket a magyarok, ebben az időszakban hat későbbi debreceni tanár tanult itt. Oderafrankfurt azonban csupán átmeneti állomásnak bizonyult. Az itt tanulók nagy része emellett felkereste a holland és az angol egyetemek valamelyikét vagy mindkét országot. A sárospataki és a debreceni iskolából került ki a 17. század 20-as éveinek közepétől a hollandiai és az angliai peregrinusok csaknem kétharmada. Az arányszámokat tekintve a sárospataki iskola növendékei majd kétszerannyian voltak, mint a debreceniek. Már az oderafrankfurti és a brémai egyetem látogatásában is megelőzték a patakiak a debrecenieket. 1623–1626 között *Oderafrankfurtban* a 87 református hallgató közül 35 sárospataki és 20 debreceni, *Brémában* 1618 és 1633 között 35-en tanultak, közülük 19 sárospataki és 9 debreceni volt. Az 1623-tól 1671-ig terjedő időszakban a *holland egyetemekre* kiment magyar tanulók összlétszáma 599. Ebből 243 pataki, 140 debreceni diák volt. Az *angliai peregrinusok* összlétszáma ugyanebben a korszakban 119, ebből debreceni tanuló vagy tanár 19, pataki 45. Sárospatak tehát megelőzte Debrecent a peregrináció lehetőségének kihasználásában. A Debreceni Kollégiumban a felső tagozatra beiratkozottak száma 1588–1599 között évi húsz körül mozgott, 1640 és 1660 között harmincra emelkedett. A diáklétszámok összehasonlításából az derül ki, hogy 1660-ig a pataki iskola tógátusainak száma fokozatosan közelített a debreceniéhez. 1660-tól vette át a debreceni iskola a túlélő felelősségével azt a szerepkört, amelyet korábban Patakka és Váraddal megosztva viselt a magyar református művelődés történetében.

A *holland egyetemekkel* való kapcsolat a puritanizmussal való telítődést jelentette Debrecen számára is, bár Debrecenben a puritanizmus megjelenése nem olyan látványos, mint Patakon. Az óvatos, „fontolva haladó” gondolkodás Debrecenben nem követelt radikális egyházszervezeti reformokat a puritanizmus szellemében, de befogadta a puritán kegyességet, s az ilyen szellemben tanító debreceni tanárok plántálták azt tanítványaik lelkébe. Ilyen tanároknak pedig nem volt hiány Debrecenben.

Az *angliai tanulmányút* a hollandiai peregrinációból nőtt ki. A holland egyetemeken a puritanizmus jelenségeivel találkozó diákok kihasználták azt a lehetőséget, hogy közvetlen közelből szemlélhették az újfajta teológiai gondolkodást és kegyességi gyakorlatot. A peregrináció új jelenségére, az angliai útra is reagált 1631-ben a *nyírbátori közzsínat*, amikor újra feltételekhez kötötte a külföldi tanulmányutat. Kimondta, hogy a peregrinusok a kapott pénzt csak tudományos célra használhatják fel, patrónusok engedélye nélkül „csak gyönyörködés végett nem utazgathatnak, főleg Angliába nem”. Felhívta a diákok figyelmét arra, hogy szorgalmasan vegyenek részt a disputációkon, ragaszkodjanak a helvét hitvalláshoz, s hazatérve a „lelkészi szolgálattól ne vonják el magukat”.

A *tanárok* természetesen tanítványaikat is buzdították azoknak az eszméknek mind jobb megismerésére, amelyek számukra fontossá váltak. Ilyen tanári gondoskodással, s a városi tanács patronátusával indultak a debreceni diákok, hogy aztán valamilyen szinten maguk is tanítókká válhassanak. A *rector*, illetve rectorok személye mindig döntő hatással volt az iskola színvonalára, szellemiségére. Az általuk leggyakrabban látogatott városok Wittenberg, Heidelberg, illetve angliai és hollandiai egyetemek voltak ebben az időszakban. (*Bölcskei, 9–43*)

A külföldjárás nemcsak a tudományos ismeretszerzést célozta, hanem a világlátás, a tapasztalatszerzés tág lehetőségeit is kínálta. A tanárok és diákok így megismerkedtek a számukra idegen és megcsodált világ gazdasági, művelődési vívmányaival is. Egy biztos tehát: *Az egyetemjárás gyakorlata, a korabeli külföldi egyetemek végzettjeinek jelenléte a magyar társadalom életében biztosította az európai tudomány és műveltség eredményeinek elterjedését és befogadását.* (V. ö.: Tonk, 168–170)

IRODALOM

BÖLCSKEI Gusztáv (1988): A kezdetektől a váradi iskola beolvadásáig (1660). In: A Debreceni Református Kollégium Története (1988). Szerk. Barcza József. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 9–43.

SZABÓ Miklós–SZÖGI László (1988): Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 9–41.

TONK Sándor (1979): Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–397.

DR. DOMONKOS JÁNOS
ny. iskolaigazgató
Budapest

Karácsony a világ más tájain

A meghitt hangulat mindenütt az ünnephez tartozik.

Minden országnak megvannak a maga szokásai. Van, ahol hozzánk hasonlóan ünneplik a karácsonyt, másutt viszont ilyenkor inkább pikniket tartanak a tengerparton.

Csehország

A csehországi Hradec Kralovétől 14 kilométerre lévő Trebechovic prod Orebem a világhírű betleheméről nevezetes. A hagyomány szerint az 1860-as években Probost József elhatározta, hogy a világ legnagyobb betlehemét készíti el. Megvalósításához sikerült megnyernie az ügyes fafaragó Kapucián Józsefet. A figurák mozgatását és megelevenítését is sikerült megoldaniuk. A figurákat hársfából, a szerkezetet bükkfából faragták. Ötven figura élethűen szemlélteti az emberi mozdulatokat, további száz fahevederen mozog. A több mint 2000 faragott tárgyat tartalmazó betlehem bibliai jeleneteket bemutató alakjai mellett ott szerepelnek a korabeli cseh falucskának a lakói. A betlehem központjában a bibliából ismert jászoljelenet pompázik. Az ábrázolt ott lakó emberek annyira élethűek, hogy számos korabeli trebechovicei polgár ismert magára a betlehem figuráiban. A trebechovicei betlehem műemlék épületben látogatható nem csak karácsonykor, hanem egész évben.

Ausztria

A karácsony Jézus Krisztus születésének emlékünnepe. A karácsonyesti faállítás hagyományos ajándékozási alkalom Ausztriában is. Aki teheti, családjá körében tölti a szeretet ün-